

Екологія	Беркут	19	Вип. 1-2	2010	93 - 100
----------	--------	----	----------	------	----------

БІЛИЙ ЛЕЛЕКА В МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

К.О. Редінов, В.М. Грищенко

White Stork in Mykolayiv region. - K.O. Redinov, V.N. Grishchenko. - Berkut. 19 (1-2). 2010. - Mykolayiv region is situated in the south of Ukraine. Data about distribution and ecology of the White Stork were collected in 1994–2010. The most intensive study was carried out in 2008–2010. On the grounds of data obtained we have compiled the cadastre of breeding localities of the White Stork in Mykolayiv region in 1994–2010 (Table 2). In total 227 occupied nests were registered. The actual number of the species can be estimated in 200–250 breeding pairs. Breeding of storks on the territory of present Mykolayiv region was known at least since the late XVIII cent. In XIX and early XX cent. the species was common, it bred even near the town of Ochakiv where is absent now. Number of storks in Mykolayiv region essentially decreased during XXth cent. Only in last two decades it began to renew. Comparison of data for the same settlements showed number increasing in 50% during the last 20 years. In spring storks arrive in March and April. The mean date for Mykolaiv region in 1994–2010 was 29.03 ($\pm 1,7$ days (SE), $n = 46$, 6.03–26.04). Timing of the spring arrival remains stable (1975–1993: 29.03 $\pm 1,2$ days, $n = 79$, 7.03–19.04; Grishchenko et al., 1995). The autumn migration began in August and September, the last birds were observed since late August till early October. Majority of stork nests were located on electric poles. The part of such nests is constantly rising. In 2008–2010 already 70,3% of nests were built on poles. Reproductive parameters of the White Stork in Mykolayiv region on the grounds of observations on monitoring plots in 1994–2010 ($\pm$ SE, $n = 15$): average number of fledged youngs per active pair – 2,39 $\pm 0,11$ (1,6–3,0); average number of fledged youngs per successful pair – 2,73 $\pm 0,09$ (2,0–3,2); average part of unsuccessful pairs (%) – 11,9 $\pm 3,2$ (0,0–40,0). [Ukrainian].

Key words: White Stork, *Ciconia ciconia*, South Ukraine, distribution, number, migration, breeding.

✉ K.O. Redinov, Regional Landscape Park Kinburnska kosa, Shkrepitienko Str. 16, Ochakiv, Mykolayiv region, 57500, Ukraine; e-mail: borisfenida@och.mk.ua.

Чисельність та особливості екології білого лелеки (*Ciconia ciconia*) в Миколаївській області вивчені недостатньо. Більшість опублікованих у науковій літературі даних було зібрано методом анкетування (Смогоржевський, 1979; Серебряков и др., 1989, 1990; Габер, 1990; Серебряков, Габер, 1990; Галинская и др., 1992; Грищенко и др., 1992; Grishchenko et al., 1995; Grishchenko, 1999, in press та ін.), тому вони неповні, а іноді й узагалі фрагментарні. Тим більше, що при анкетних дослідженнях птахів із південних і східних областей надходить значно менше інформації, ніж з інших регіонів України (Грищенко, 2002).

Метою нашої роботи було хоча б частково заповнити цю білу пляму. Зібрані матеріали, разом з результатами анкетування, дозволяють оцінити сучасну чисельність білого лелеки в межах області та уточнити деякі особливості його екології.

Матеріал і методика

Миколаївська область (площа 24,6 тис. км²) знаходиться в межах Степової (93%)

та Лісостепової (7%) зон. Сільгоспугіддя займають 81,8% площі. На території області знаходиться 45 водосховищ та 1104 стави. Густота річкової мережі 0,1–0,2 км/км² (Національна доповідь..., 2008).

Дані по поширенню та екології білого лелеки зібрано в 1994–2010 рр. Для оцінки чисельності використовувалися результати V (1994–1995 рр.) і VI (2004–2005 рр.) міжнародних обліків лелек та матеріали польових досліджень. Найбільш повний облік лелечих гнізд шляхом польових виїздів проведено у 2008–2010 рр. На основі зібраних матеріалів складено кадастр місць знаходження гнізд білого лелеки в області. Зауважимо, що частина гнізд, облікованих у 1990-х рр., до цього часу могла зникнути, але, з іншого боку, мав місце недооблік, тому отримана нами чисельність є близькою до реальної, або й дещо заниженою.

Фенологія міграцій вивчалася в ході анкетних обліків та власних польових досліджень. Частина зібраних даних опублікована (Редінов, 2006). Використані також численні спостереження орнітологів-аматорів,

Результати анкетних обліків білого лелеки в Миколаївській області
Results of questionnaire censuses of the White Stork in Mykolayiv region

Роки	К-ть гнізд	Джерело інформації
1931	55	Серебряков, Габер, 1990
1931	48	Серебряков и др., 1990
1974	41	Смогоржевський, 1979; Серебряков и др., 1990
1987	117	Серебряков и др., 1990
1987–1988	117	Грищенко и др., 1992
?–1989	160	Габер, 1990
1994–1995	52	Grishchenko, 1999
2004–2005	91	Grishchenko, in press

як передані авторам, так і опубліковані в Інтернеті*.

Результати й обговорення

Поширення та чисельність

Гніздування білого лелеки в межах колишньої Херсонської губернії, до якої належала територія сучасної Миколаївської області, відоме принаймні з кінця XVIII ст. – в долині р. Кодима (Мейер, 1794; Шмидт, 1863). В XIX – на початку XX ст., судячи з даних різних авторів (Nordmann, 1840; Кесслер, 1860; Браунер, 1894; Пачоский, 1906; Подушкин, 1912), вид був не рідкісним, гніздився навіть у приморських районах. Поширений він був по долинах річок та біля ставків у степу. Так, К.Ф. Кесслер (1860), описуючи свою поїздку з Одеси до Миколаєва 24.07.1858 р. (за нов. ст.), котра частково проходила вздовж Тилігульського лиману, зазначав: «В селах, через котрі ми проезжали, случалось нам видеть по крышам хат множество аистовых гнезд». Дані Д.А. Подушкіна (1912) свідчать про гніздування виду в околицях м. Очаків, де

Таблиця 1 лелеки зараз не гніздяться. У коментарі до колекції Миколаївського краєзнавчого музею вказано, що в окремих районах, наприклад, у с. Привільне на р. Інгул, гнізда є на більшості хат (Птицы Николаевщины, 1929). Зауважимо, що зараз у цьому селі гніздиться лише 2 пари. Чисельність білого лелеки на Миколаївщині, як і в більшості регіонів України, значно скоротилася протягом XX ст. Лише в останні десятиріччя почалося поступове її відновлення (Грищенко, 1996, 2004, 2005).

Чисельність виду, як в області, так і загалом в Україні, неодноразово оцінювалася методом анкетування (табл. 1). На жаль, воно не завжди дає повноцінні результати, оскільки залежить від активності респондентів (Грищенко и др., 1992; Грищенко, 2004), що підтверджують і результати двох останніх обліків.

Станом на кінець 2010 р. в області відомо 227 гнізд лелек (табл. 2). З них 144 виявлено під час польових досліджень, а 83 – шляхом анкетних обліків. Лелеки поширені нерівномірно. У південних районах: Березанському, Жовтневому та Снігурівському – знаходиться всього 7% гнізд, а в Очаківському районі вид не гніздиться взагалі.

Згідно гідрографічної мережі птахи поширені наступним чином. У басейні Південного Бугу відомо 183 (80,6%) гнізда, з них у басейнах р. Кодима – 28, р. Інгул – 40, р. Чичиклія – 23, р. Мертвовод – 25, р. Гнилий Єланець – 14, р. Бакшала – 9; у басейні Дніпра – 34 (14,9%), з них у басейні р. Висунь – 23; у басейні Березанського лиману – 8 (3,5%); у басейні Тилігульського лиману – 2 (0,9%).

Гнізда білих лелек виявлені в 161 (18% від загальної кількості) сільському населеному пункті та селищі міського типу (табл. 2). Причому в 119 (73,9%) з них було по 1 гнізду, у 32 (19,9%) – по 2, в 10 (6,2%) – від 3 до 9 гнізд. Найбільша кількість гнізд ви-

* <http://www.springalive.net>

Таблиця 2

Кадастр місць гніздування білого лелеки в Миколаївській області в 1994–2010 рр.
 Cadastre of breeding localities of the White Stork in Mykolayiv region in 1994–2010

Місце (кількість гнізд, рік обліку)	Всього
Арбузинський р-н: с.мт Арбузинка (3, 1994), с. Агрономія (1, 2008), с. Булацелове (1, 2004), с. Мар'янівка (2, 2008), с. Новоселівка (1, 1994), с. Остапівка (1, 1994), с. Полянка (1, 1994), с. Рябоконево (1, 1994), с. Садове (2, 1994), с. Семенівка (2, 1994).	15
Баштанський р-н: с. Добра Криниця (3, 1994, 1*, 2010), с. Доброкам'янка (1, 2010), с. Ингулка (1, 2008), с. Кашперо-Миколаївка (1, 2008), с. Новобірзулівка (1, 2005), с. Новоіванівка (1, 2008), с. Новопетрівка (1, 2008), с. Новофонтанка (1, 2008), с. Піски (2, 1994), с. Привільне (1 + 1, 2008), с. Христофорівка (3, 1994, 1*, 2010), с. Червоний Став (1, 2008).	18
Березанський р-н: с. Анатолівка (1, 2007), с. Єлизаветівка (1+1, 2010), с. Красне (1, 2010), с. Новопетрівка (1, 2008), с. Суходіл (1, 2010).	6
Березнегуватський р-н: с.мт Березнегувате (1, 2008), с. Висунськ (1, 2008), с. Калуга (1, 2010), с. Лепетиха (1, 2010), с. Любомирівка (1, 2010), с. Маліївка (1, 2008), с. Пришиб (4, 2010), с. Тетянівка (1, 2008).	11
Братський р-н: с.мт Братське (1, 2008), с. Ганнівка (2, 1994), с. Єлизаветівка (2, 1994), с. Кам'януватка (1, 2008), с. Красноярка (1, 2005), с. Кудрявське (1, 2008), с. Миколаївка (1, 2005), с. Петропавлівка (1, 2004), с. Сергіївка (2, 1994).	12
Веселинівський р-н: с.мт Веселинове (2, 2007), с. Бузоварове (1, 2008), с. Варюшине (2, 1999), с. Градівка (1+1, 2008), с. Звенигородка (1, 2008), с. Іванівка (1, 2008), с. Калинівка (1, 2010), с. Кременівка (1, 2008), с. Луб'янка (1, 2010), с. Нововоскресенка (1, 2008), с. Петрівка (1, 2010), с. Піщаний Брід (1, 2010), с. Покровка (2, 1999), с. Поріччя (1, 2008), с. Райдолина (1, 2010), с. Ставки (1, 2007).	20
Вознесенський р-н: с. Вільний Яр (1, 2008), с. Вокзал (1, 2008), с. Дорошівка (1+1, 2008), с. Зоря (2, 2008), с. Новогригорівка (1, 2010), с. Новопристань (1, 2010), с. Новоукраїнка (1, 2008), с. Прибужани (1, 2008), с. Ракове (1, 2010), с. Щербані (1, 2001), с. Яструбинове (4, 2010).	16
Врадіївський р-н: с. Кумарі (3, 2001), с. Сирове (2, 2001).	5
Доманівський р-н: с. Анетівка (1, 2004), с. Вишневий Сад (1, 2001), с. Довжанка (1, 2008), с. Зелений Яр (2, 1994), с. Кузнецове (1, 2008), с. Маринівка (2, 2008), с. Мостове (2, 2008), с. Олександрівка (2, 2008), с. Олександродар (1, 1994), с. Прибужжя (1, 2004), с. Фрунзе (1, 2008), с. Черніївка (2, 2008), с. Шуцьке (1+1, 2004).	19
Єланецький р-н: с.мт Єланець (1, 1994), с. Велідарівка (1, 2008), с. Водяно-Лорине (1+1, 2005), с. Григорівка (1, 2008), с. Калинівка (1, 2007), с. Крутоярка (1, 1994), с. Маложенівка (2, 2009), с. Нововолодимирівка (2, 2000), с. Новоолександрівка (1, 2002), с. Приют (1, 1994), с. Семенівка (1, 2003).	14
Жовтневий р-н: с. Засілля (1, 2008), с. Михайло-Ларине (2, 2010), с. Пам'ять Комунарів (1, 2010), с. Пересади́вка (1 + 1, 2010).	6
Казанківський р-н: с.мт Казанка (1, 2008), с. Великофедорівка (1, 2005), с. Володимирівка (1, 2008), с. Воля (1, 2004), с. Каширівка (1, 2005), с. Лагодівка (1, 2008), с. Мар'янівка (2, 2008), с. Миколаївка (1, 2005), с. Новоскелюватка (2, 2005), с. Петрово-Висунське (1, 2008), с. Троїцько-Сафонове (1, 2010), с. Червона Знам'янка (1, 2010).	14
Кривоозерський р-н: с.мт Криве Озеро (9, 2004), с. Берізки (5, 2001), с. Красеньке (1, 2010), с. Луканівка (1, 1995).	16
Миколаївський р-н: с. Нечаяне (1, 2008), с. Данилівка (1, 2000), с. Ковалівка (2, 2005), с. Новогригорівка (1, 2008), с. Половинки (1, 2008), с. Тернувате (1, 2008), с. Шостакове (1, 2005), с. Ясна Поляна (1, 2008).	9

Закінчення таблиці 2

End of the Table 2

Місце (кількість гнізд, рік обліку)	Всього
Новобузький р-н: м. Новий Буг (1, 2005), с. Анастасівка (1, 2005), с. Баратівка (1, 2008), с. Вівсянівка (1, 2005), с. Ганнівка (1, 2008), с. Григорівка (1, 2008), с. Миролюбівка (1, 2008), с. Новоантонівка (1, 2005), с. Софіївка (1, 2010), с. Шевченкове (1, 2005), с. Щорсове (1, 2005).	11
Новоодеський р-н: м. Нова Одеса (1, 2008), с. Антонівка (1, 2004), с. Артемівка (1, 1994), с. Димівське (1, 2004), с. Криворіжжя (1, 2008), с. Михайлівка (1, 2008), с. Новопавлівка (1, 2008), с. Новосафронівка (1, 2009), с. Олександрівка (1, 2002), с. Остапівка (1, 2004), с. Підлісне (1, 2008).	11
Очаківський р-н	0
Первомайський р-н: с. Бандурка (1, 2010), с. Гаївське (1, 2004), с. Генівка (1, 1994), с. Коломийка (1, 2010), с. Кумарі (7, 2008), с. Куріпчине (1, 2004), с. Львів (1, 2001), с. Мигія (3, 2004), с. Романова Балка (2, 2004), с. Соколівка (1, 1994), с. Чаусове (1, 2001).	20
Снігурівський р-н: с. Новокиївка (2, 2008), с. Павло-Мар'янівка (1, 2008), с. Центральне (1, 2008).	4
Всього:	227

Примітка. Звичайним шрифтом позначено кількість гнізд, облікованих авторами, жирним – відомих за даними анкетувань та опитувань; * – гніздування виду підтверджено, але чисельність не встановлена.

явлена у смт Криве Озеро (9) та с. Кумарі Первомайського району (7).

На Кінбурнському півострові пара лелек раніше гніздилася у Волижиному лісі (Семенов, Ардамацкая, 1992), але зараз гнізда є лише за межами Миколаївської області, наприклад, у селах Рибальче, Іванівка та поблизу с. Пам'ятне Голопристанського району Херсонської області.

Села Суходіл (Березанський район) та Новокиївка (Снігурівський район) є найбільш південними місцями гніздування виду в області.

Загалом на даний час чисельність білого лелеки в Миколаївській області можна оцінити принаймні у 200–250 гніздових пар. Це значно більше, ніж було зареєстровано в ході анкетних обліків. Пов'язано це не лише з інтенсифікацією досліджень, а й зі зростанням чисельності виду, що відбувається по всій Україні в останні два десятиріччя (Грищенко, 2004; Grishchenko, 2010).

Для Миколаївської області замало даних, щоб простежити це зростання в деталях, але в цілому його можна оцінити, порівнявши кількість заселених гнізд

білого лелеки в одних і тих же населених пунктах. Для цього ми використали опубліковані результати обліку в 1987–1988 рр. (Серебряков и др., 1989) і наші матеріали за 2008 і 2010 рр. Дані за 2009 р. не використовувалися, оскільки це був один із катастрофічних років з істотним спадом чисельності білого лелеки (див. Грищенко, 2009). Видно, що за 20 років чисельність лелек у 23 населених пунктах, для яких є інформація, зросла в 1,5 рази (табл. 3).

Поступове зростання чисельності показує й розрахунок середньої кількості гнізд на один населений пункт, охоплений обліком (враховуючи й ті, де гнізд не було). У 1987–1988 рр. у Миколаївській області цей показник становив $1,1 \pm 0,1$ ($n = 99$), у 1994–1995 рр. – $1,3 \pm 0,1$ ($n = 41$) (Grishchenko, 1999), у 2004–2005 рр. – $1,5 \pm 0,2$ ($n = 61$, наші дані).

У Березівському районі Одеської області, що межує з Миколаївщиною, чисельність лелек за останні два десятиріччя також зросла (Редінов, 2008).

Свідченням зростання популяції є й численні випадки появи нових гнізд у на-

селених пунктах, де лелеки раніше не гніздилися. Наприклад, у 2000 р. з'явилося гніздо в с. Піщаний Брід (Веселинівський район); у 2003 р. – в с. Калинівка (Єланецький район); у 2002 р. – в с. Красне, у 2006 р. – в с. Анатолівка, у 2009 р. – в с. Новопетрівка (Березанський район); у 2008 р. – в с. Червоний Став (Баштанський район); у 2010 р. – в с. Новогригорівка (Вознесенський район).

Міграції

Прилітають лелеки в березні – квітні. Основна частина птахів з'являється в місцях гніздування на Миколаївщині протягом 2-ї і 3-ї декад березня. В окремих населених пунктах приліт може затримуватися до другої половини квітня. Найбільш пізні дати початку весняної міграції за період наших спостережень зареєстровані у 2005 і 2009 рр. У ці роки пізніше звичайного лелеки з'являлися по всій Україні (Грищенко, 2009).

Строки весняної міграції залишаються стабільними. У 1975–1993 рр. середня дата прильоту для Миколаївської області була 29.03 ($\pm 1,2$ дня, $n = 79$, 7.03–19.04; Grishchenko et al., 1995). За нашими дани-

ми, у 1994–2010 рр. вона також становить 29.03 ($\pm 1,7$ дня, $n = 46$, 6.03–26.04).

Міграція триває принаймні до кінця квітня. Так, 28.04.1996 р. (8 ос.) та 24.04.1998 р. (10 ос.) відмічалися зграї у

Таблиця 3

Порівняння кількості гнізд білого лелеки в населених пунктах
Comparison of number of White Storks's nests in settlements

Населений пункт	1987–1988 (Серебряков и др., 1989)	2008, 2010 (наші дані)
Арбузинський район		
с. Агрономія	1	1
с. Мар'янівка	1	2
Баштанський район		
с. Ингулка	1	1
с. Кашперово-Миколаївка	1	1
Березнегуватський район		
с. Лепетиха	1	1
с. Пришиб	1	4
с. Тетянівка	1	1
Братський район		
с. Кам'януватка	1	1
Вознесенський район		
с. Дорошівка	1	2
с. Новогригорівка	1	1
с. Новопрістань	1	1
Доманівський район		
с. Маринівка	1	2
с. Мостове	1	2
с. Фрунзе	1	1
Жовтневий район		
с. Пересадівка	1	2
Казанківський район		
смт Казанка	1	1
с. Лагодівка	1	1
с. Мар'янівка	1	2
Новобузький район		
с. Миролубівка	2	1
с. Григорівка	1	1
Новоодеський район		
м. Нова Одеса	2	1
Первомайський район		
с. Кумарі	2	7
Снігурівський район		
с. Новокиївка	1	2
Всього	26	39
В середньому	1,1 $\pm$ 0,1	1,7 $\pm$ 0,3

Таблиця 4

Розташування гнізд білого лелеки в Миколаївській області (у %)
Nest location of the White Stork in Mykolayiv region (in %)

Роки	n	Дерево	Будівля	Стовп	Водонапірна башта	Джерело інформації
1931	40	12,5	87,5	–	–	Грищенко и др., 1992
1987	43	14,0	14,0	48,8	23,3	Грищенко и др., 1992
1987–1989	97	14,4	11,3	50,5	23,7	Грищенко, 2007
?–1989	83	16,2	?*	46,6	20,7	Габер, 1990
1994–1996	34	14,7	8,8	67,6	8,8	Грищенко, 2007
2004–2005	94	13,8	5,3	60,6	20,2	Grishchenko, in press
2008–2010	148	8,8	1,4	70,3	19,6	Наші дані

Примітка. * – у статті окремо не виділено гнізда, розташовані на будівлях, але їх було не більше 2,0% (інші місця).

Веселинівському районі. У березні – квітні спостерігали поодиноких птахів та невеликі зграї від 4 до 14 особин ($6,8 \pm 1,1$; $n = 10$).

Протягом травня – липня зустрічаються зграї лелек та поодинокі птахи, що не беруть участі в розмноженні. Найбільші зграї таких птахів спостерігали 20.06.1998 р. (96 ос.) біля с. Широколанівка Веселинівського району та 29.05.2008 р. (70 ос.) біля с. Зоря Вознесенського району.

У післягніздовий період, з кінця липня – в серпні, починають з'являтися зграї лелек, котрі складаються з дорослих та молодих птахів. В одних місцях такі зграї зупиняються на нетривалий час, а в інших можуть перебувати кілька днів чи й тижнів. Зупинки зграй лелек ми спостерігали на полях та в долинах річок, наприклад: 31.07.1994 р. – 150 ос., 3.08.1995 р. – 140 ос. у верхів'я р. Березань; 9–22.08.1996 р. – 11–24 ос. – пасовище біля с. Широколанівка; 6–15.08.2009 р. – 150 ос. на полі біля с. Краснопілля Березанського району.

Перші пролітні зграї з'являються в різних місцях з початку серпня до кінця вересня. Останніх лелек спостерігають з 3-ї декади серпня до 1-ї декади жовтня.

У 1975–1993 рр. осіння міграція білого лелеки в Миколаївській області в середньому починалася 30.08 ($\pm 3,3$ дня, $n =$

16, 13.08–28.09), середня дата останнього спостереження – 6.09 ($\pm 3,3$ дня, $n = 18$, 22.08–7.10) (Grishchenko et al., 1995). За нашими даними, у 1994–2010 рр. осіння міграція починалася в середньому 23.08 ($\pm 5,6$ дня, $n = 11$, 1.08–24.09), закінчувалася – 31.08 ($\pm 3,4$ дня, $n = 15$, 20.08–2.10). Помітна тенденція до зміщення строків осінньої міграції на більш ранні дати, але для остаточних висновків даних поки що недостатньо.

Поодинокі лелеки можуть затримуватися значно довше, коли переліт уже закінчився. Так, 1.11.1998 р. зовні здоровий птах годувався на ставку біля с. Покровка Веселинівського району.

Основні напрямки польоту пролітних зграй білого лелеки в Миколаївській області восени – південний захід і південь (Грищенко, 1994). Але міграція йде не тільки з півночі, а й зі сходу. Молодого птаха, закрізьованого 26.07.1962 р. в заповіднику «Асканія-Нова», знайшли 12.08.1962 р. в Очаківському районі (Смогоржевський, 1979).

В осінніх пролітних зграях білого лелеки спостерігалось від 30 до 150 птахів ($30,8 \pm 7,6$, $n = 25$).

24.09.2006 р. лелека летів у зграї з 2 сірими журавлями (*Grus grus*).

Гніздування

Майже відразу після прильоту лелек можна спостерігати на гніздах. Відкладання яєць відбувається у квітні, іноді у травні. Копуляцію на щойно збудованому гнізді найпізніше спостерігали 5.05.2003 р.

Раніше гнізда лелек на Миколаївщині розташовувалися переважно на дахах будівель, рідше на деревах та в інших місцях (Мейер, 1794; Кесслер, 1860; Браунер, 1894; Подушкин, 1912; Птицы Николаешины, 1929). Гнізда на будівлях переважали ще в 1930-ті рр. Зараз більшість їх побудовані на стовпах електроліній та водонапірних баштах. Причому відсоток гнізд на стовпах неухильно зростає (табл. 4). Аналогічна зміна місць гніздування відбулася загалом в Україні і в багатьох інших країнах (Грищенко, 2007).

За спостереженнями на 8 моніторингових ділянках у 1994–2010 рр., репродуктивні показники білого лелеки в Миколаївській області були наступними ($n = 15$):

- середня кількість пташенят на активну пару – $2,39 \pm 0,11$ (1,6–3,0);
- середня кількість пташенят на успішну пару – $2,73 \pm 0,09$ (2,0–3,2);
- середній відсоток неуспішних пар – 11,9 $\pm$ 3,2% (0,0–40,0).

У виводках перед вильотом налічувалося від 1 до 5 пташенят. 3,0% лелечих пар виростили по 1 пташеняті, 39,3% – 2, 41,1% – 3, 15,5% – 4, 1,2% – 5 ($n = 168$). У сусідній Одеській області більшість виводків також мали по 2–3 пташенят (Богачик, Габер, 1991).

Молоді лелеки залишають гнізда в більшості випадків у другій половині липня. Середня дата початку вильоту пташенят 22.07 ($\pm$ 3,2 дня, $n = 8$, 10.07–5.08). В Олександрійському районі Кіровоградської області виліт пташенят відмічався між 13.07 і 19.08 (Шевцов, 2002).

Деякий час виводки тримаються неподалік від гнізд, повертаючись до них на ночівлю. Найбільш пізня реєстрація молодих птахів на ночівлі у гнізді – 11.08.2006 р. В Олександрійському районі Кіровоградської

області остання поява молодих птахів на гнізді реєструвалася між 3.08 і 22.08 (Шевцов, 2002).

Виводки поступово збираються у зграї, які тримаються в багатих їжею місцях. Їх кочівлі через деякий час переходять у міграцію.

Охорона

Як раніше (Подушкин, 1912), так і зараз, люди допомагають лелекам, влаштовуючи штучні гніздивлі. Відомі також випадки, коли електрики залишали стовпи з гніздами для птахів, прокладаючи поряд нову електролінію. Але такі заходи поки що мало впливають на кількість придатних для гніздування місць. Як показали результати V і VI міжнародних обліків чисельності, в Миколаївській області лише близько 10% гнізд знаходиться на штучних гніздивлях. Необхідна суттєва активізація такої роботи.

Дієвим заходом, який сприяє охороні лелек, є піднімання гнізд, що розташовані на діючих опорах ЛЕП, на спеціальні платформи. Подібна практика добре себе зарекомендувала у цілому ряді європейських країн, почала вона застосовуватися і в Україні (Бокотей та ін., 2004; Грищенко, 2007). Це особливо важливо у зв'язку з постійним зростанням кількості гнізд білого лелеки на стовпах електроліній.

Подяки

Автори висловлюють подяку всім, хто брав участь в обліках гнізд лелек, особливо В.А. Артамонову та Є.Д. Яблонівській-Грищенко. Окремі данні по міграції лелек надав З.О. Петрович, за що ми йому теж щиро вдячні.

ЛІТЕРАТУРА

- Богачик Т.А., Габер Н.А. (1991): Распространение, численность и биология белого аиста в Одесской области. - Редкие птицы Причерноморья. Киев-Одесса: Лыбидь. 91-113.
- Бокотей А., Калуга І., Тишко П. (2004): Охорона білого лелеки: досвід Польщі і України. Седльце – Львів. 1-16.

- Браунер А. (1894): Заметки о птицах Херсонской губернии. - Зап. Новорос. об-ва естествоиспыт. Одесса. 19 (1): 39-93.
- Габер Н.А. (1990): Современное состояние популяции и некоторые особенности экологии белого аиста в степной зоне Украины. - Аисты: распротр., экология, охрана. Минск: Навука і тэхніка. 68-73.
- Галинская И.А., Серебряков В.В., Грищенко В.Н. (1992): Сезонные миграции белого аиста на Украине в 1975–1989 гг. и в 1931 г. - Аисты: распротр., экология, охрана. Минск: Навука і тэхніка. 45-53.
- Грищенко В.М. (1994): Фенологічні закономірності осінньої міграції птахів на території України. - Дис. ... канд. біол. наук. Київ. 1-230.
- Грищенко В.М. (1996): Білий лелека. Чернівці. 1-127.
- Грищенко В.Н. (2002): О региональных различиях в интересе к природе у населения Украины. - Гуман. экол. журн. 4 (2): 16-18.
- Грищенко В.Н. (2004): Динамика численности белого аиста в Украине в 1994–2003 гг. - Беркут. 13 (1): 38-61.
- Грищенко В.М. (2005): Чарівний світ білого лелеки. Чернівці: Золоті литаври. 1-160.
- Грищенко В.Н. (2007): Изменения в выборе мест гнездования белым аистом в Украине. - Беркут. 16 (1): 52-74.
- Грищенко В.Н. (2009): Катастрофические годы для белого аиста: анализ трех случаев в Украине. - Беркут. 18 (1-2): 22-40.
- Грищенко В.Н., Серебряков В.В., Борейко В.Е., Грищенко И.А. (1992): Современное состояние популяции белого аиста (*Ciconia ciconia*) на Украине. - Рус. орн. журн. 1 (2): 147-156.
- Кесслер К. (1860): Путешествие с зоологической целью к Северному берегу Черного моря и в Крым в 1858 г. Киев: Университетская типография. 1-211.
- Мейер А. (1794): Повествованное, землемерное и естественное описание Очаковской земли, сообщенное в двух донесениях. Спб. 1-204.
- Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Миколаївській області в 2007 р. / Під заг. ред. Є.О. Седлецького. Миколаїв: МДУ, 2008. 1-172.
- Пачоский И.К. (1906): Объяснительный каталог естественно-исторического музея Херсонского губернского земства. Херсон. 1-212.
- Подушкин Д.А. (1912): Заметки о перелетах и гнездовании птиц в окрестностях Днепровского лимана. - Зап. Крымского об-ва естествоиспыт. 11: 80-95.
- Птицы Николаевщины. Николаевский музей природы. - Вся Николаевщина. Николаев: Красный Николаев, 1929. 159-160.
- Редінов К.О. (2006): Орнітофауна природного заповідника «Сланецкий степ». - Запов. справа в Україні. 12 (1): 46-56.
- Редінов К.О. (2008): Зміни чисельності білого лелеки у Березівському районі Одеської області. - Авіфауна України. 4: 60-61.
- Семенов С.М., Ардамацкая Т.Б. (1992): Смена видового состава и структуры населения птиц Волижского леса за 35 лет (1954–1989). - Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. Киев: Наукова думка. 142-151.
- Серебряков В.В., Габер Н.А. (1990): Учеты белого аиста на Украине и в Молдавии в 1931 году. - Аисты: распротр., экология, охрана. Минск: Навука і тэхніка. 141-146.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н., Грищенко И.А. (1989): Численность учета в 1987–1988 гг. - Деп. в УкрНИИТИ 25.05.1989 г. № 1372-Ук89. 1-96.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н., Грищенко И.А. (1990): Динамика численности белого аиста в Украине с 1931 по 1987 год. - Аисты: распротр., экология, охрана. Минск: Навука і тэхніка. 147-151.
- Смогоржевський Л.О. (1979): Фауна України. Птахи. Київ: Наукова думка. 5 (1): 1-188.
- Шевцов А.О. (2002): Чисельність і деякі особливості екології білого лелеки в Олександрійському районі Кіровоградської області. - Беркут. 11 (2): 154-157.
- Шмидт А. (сост.) (1863): Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния. СПб. 1: 1-607.
- Grishchenko V. (1999): Die Situation des Weißstorchs *Ciconia ciconia* in der Ukraine. - Weißstorch im Aufwind? – White Storks on the up? Proc. Intern. Symp. on the White Stork, Hamburg 1996. Bonn: NABU. 289-303.
- Grishchenko V. (2010): Monitoring of the White Stork (*Ciconia ciconia*) number dynamics in Ukraine in 1994-2009. - Bird Numbers 2010. «Monitoring, indicators and targets». 18th Conference of the European Bird Census Council. Book of abstracts. 22–26 March 2010, Cáceres, Extremadura, Spain. 110-111.
- Grishchenko V. (In press): Number of the White Stork *Ciconia ciconia* in Ukraine in 2004–2005.
- Grischtschenko V., Serebryakov V., Galinska I. (1995): Phänologie des Weißstorchzuges (*Ciconia ciconia*) in der Ukraine. - Vogelwarte. 38 (1): 24-34.
- Nordmann A. (1840): Observations sur la Fauna Pontique (Voyage dans la Russie meridionale et la Crimée, execute en 1837 sous la direction de M. Anatole Demidoff). Paris. 3: 73-108.

К.О. Редінов,
РЛП «Кінбурнська коса»,
вул. Шкретієнка, 16,
м. Очаків, Миколаївська обл., 57500,
Україна (Ukraine).